

BAHARDA DOĞULAN İŞIQ

Uzaq dağların arxasında yerləşən qədim Oğuz mahallarının birində, yaşıllıqlar içində sanki canlı muzeyi xatırladan balaca bir kəndin həyat-bacasından zəhmət ətri gələn qos-qocaman evdə, ilin təzəlik ayı olan baharın, Novruz bayramının qapıları döydüyü bir vaxtda yeni körpə də sanki “mən gəldim” harayı ilə işıqlı dünyaya səssəldi. Bunun arxasınca o evin damına, torpağına, ağaclarına saçılan günəşin zərrələri sanki yenidən doğulan körpənin də işığını cazibəsinə alaraq səmanın ənginliklərinə yüksəltdi. Ayağı yer tutandan, düşüncəsi formalaşmağa başlayandan dağlarının zümrüd yamaclarında gəzib-dolaşan bu balaca oğlan, yeniyetmə gənc həyatda ilk cığırını açaraq öz işığının arxasınca böyük yola çıxmağa fürsət tapdı. İntəhasız yollarda xəyallar, arzular, bunların da içindən boy göstərən məqsəd bir əşiq kimi onu öz cazibəsinə aldı. Ulu torpağının, milli varlığımızın göstəricisi olan mənəvi dəyərlərin, ülvə keyfiyyətlərin, əsrlər boyu xalqın yaşadığı mədəni həyatın böyük tarixini arayıb-axtarmaqda, öyrənməkdə, tədqiq edərək üzə çıxarmaqda və sonda da misilsiz varidatı xalqın özünə qaytarmaqda ısrarlı oldu... Yox, bu nağıl deyil. Gerçek həyatın adiliklər içində yaratdığı, yetişdirdiyi həyat adamının dünyaya gəlişi ilə yaşadığı ömründə öz müssiyasını dərk edərək Tanrının qarşısına çıxardığı yolda bütün məşəqqətlərə, zəhmətlərə qatlaşıaraq fədakarcasına çalışması, fəaliyyət göstərməsi idi...

İsmayıl Ömər oğlu Vəliyev. Həmin o “Uzaq dağların adamı” - yazıçı-publisist, şair, tərcüməçi, filologiya elmləri doktoru, bir vaxt BDU-nun Kitabşünaslıq və nəşriyyat işi kafedrasının professoru, AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu Xarici ölkələr ədəbiyyatı və ədəbi əlaqələr şöbəsinin baş elmi işçisi olmuş vətənpərvər ziyalı... Onun uşaqlığı, ilk gənclik illəri əziyyətlər, zəhmətlər içərisində keçmişdir. Bütün bunlar onun həyata hazırlanmasında, bir yaradıcı şəxsiyyət olaraq, özünəməxsus fəaliyyəti boyunca işgüzarlığını, millətə, bütövlükdə Azərbaycanlıq məfkurəsinə bağlı olduğunu şərtləndirmişdir. Və bu amilləri onun 67 illik ömrünün fonunda izləmiş olsaq, görülən işləri adbaad, həm də aşladığı təsiri, doğurduğu əks-sədanı təsvirə gətirərək sadalasaq, nəhayət, şəxsiyyətində doğrallıq kəsb edən ali keyfiyyətlərini gözlərimiz qarşısında canlandırsaq, olduqca zəngin, əlvan çalarlarla boyanmış bir mənzərəni görmüş olarıq. XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq, milli düşüncənin hələ vüsətlənmədiyi vaxtlarda belə, xarakterinin özəlliyi, məfkurəsinin aydınlığı həyatın geniş üfüqlərində xariqlədə fəaliyyətini səciyyələndirmişdir.

İsmayıl Vəliyevin milli ziyallıq keyfiyyətləri ədəbiyyatımızda, ədəbiyyatşünaslıq elminizdə, pedaqoji sahədə bir vətəndaş qeyrətli xidmət göstərməyə fürsətlər vermiş, böyük yollar açmışdır. O da fitri qabiliyyətə malik bir ziyalı kimi bunlardan bacarıqla istifadə etmişdir. İlk qələm təcrübələrindən (xəbərlər, очерklər, nağıllar, kiçik məqalələr) həyatı öyrənə-öyrənə, insanın mənəvi, psixoloji aləminə bələd olmağa çalışmışdır. Bu da cəmiyyətdə yeni bir ədəbiyyat adamının yetişdiyini göstərir. Bütün bunlar onun özünəməxsus ömür yoluna elmi-ədəbi mühitin böyük marağını və sevgisini yaradırdı. Bu gün onun ədəbi məhsulunun siyahısına sadəcə nəzər salanda heyrlənməmək olmur. Dövri mətbuatda elə bir qəzet, jurnal olmayıb ki, İsmayıl Vəliyevin orada imzası görünməsin. O, gənclik illərindən ədəbi,

elmi, satirik mətbuatda müxtəlif növ və janrlarda qələmə aldığı əsərlərində həyat hadisələrinə zamanında öz münasibətini bildirmiş, addım-addım irəliləyərək, boy atmışdır. Sözü deməmişdən əvvəl hər zaman onun oyadacağı təsirini düşünən, ölçü-biçisini gözləyən Söz adamı - İsmayıl Vəliyev Azərbaycanın ictimai-ədəbi fikir tarixində özünəməxsus yer tutmuşdur. O, bütün ictimai fəaliyyəti, yaradıcılığı boyu ədəbiyyatımıza, mətbuatımıza xidmət göstərərək, xalq üçün gərəkli, vacib olan mənəvi varidat yaratmağa çalışıb. Yəni həyatı yenidən dərk etdiyi çağlardan başlamış və illər boyunca yetkinləşən yaradıcılığı ilə daim axtarışlarda ömür eritməsi, kamil bir elm, sənət adamı olmasının göstəricisidir.

Onun ədəbi-elmi yaradıcılığının fəaliyyət dairəsi o qədər geniş və əhatəlidir ki, onları şərh etmək, haqqında söz demək məqamında sanki yollar ayrıncında qalır: onu necə təqdim etməli, ziyallıq mövqeyinə, vətəndaşlıq məsuliyyətinə, ədəbi şəxsiyyətinin insanlığı meyanına hansı istiqamətdən yanaşmalı, bir sözlə, sənətkarı hansı prizmadan xarakterizə etməli ki, daha münasib olsun? Burdaca düşüncəmizə belə bir yanaşma hakim kəsilir: İsmayıl Vəliyevin çoxşaxəli yaradıcılığının içərisində belə bir amal, məqsəd yer alıb: Tanrının bəxş etdiyi ömür bütövlükdə xalqın taleyində müstəsna olan və bütövlükdə böyük ideallara söykənən fəaliyyətə həsr olunmalıdır. Bu yolda ağıllı nail olmuş, zəkanın qüdrəti, işığı vətənə xidmət etməlidir. Odu ki, hələ ilk gəncliyindən milli ruhun ifadəsi olaraq ziya kimi saçılan ədəbi yaradıcılığı, sonradan bu xidmətə daha geniş anlamda zənginlik gətirən elmi araşdırmalar, pedaqoji fəaliyyət bu amala həyretəmiz çəki, sanbal gətirdi. Bu mənada İ.Vəliyevin ictimai-ədəbi, pedaqoji fəaliyyəti hər biri ayrılıqda, eyni zamanda bütövlükdə araşdırmaya, tədqiq olunmağa layiqdir.

İsmayıl Vəliyev ədəbiyyat adamı olaraq yaşadığımız dövrdə heç bir hadisəyə laqeyd qalmamışdır. Təqribən 200 ilə ya-

xın bir zamana tarixin yaddaşından boylanaaraq xalqımızın üzleşdiyi, yaşadığı faciələr, torpaqlarımızın yağı düşmən tərəfindən yağmalanması, bütün bunların millətə yaşatdığı acıları ürək ağrısı ilə izləmişdir. Azərbaycanlıq məfkurəsinin formalaşdığını, maarifçi ziyalılarımızın, vətən və xalq fədailərinin taleyi, ədəbiyyatımızın, elminizin inkişafı, balalarımızın milli ruhda yetişməsi, türk xalqlarının ədəbiyyatının qəhrəmanlıq tarixi kontekstində geniş məşabətdə araşdıraraq, olduqca gərəkli və dəyərli əsərlər yazmışdır. Bu yaddaş əsərlərinə, onların çox həssaslıqla, diqqətlə seçilən və bütövlükdə milli, ictimai ruhunu ifadə edən adlarına diqqət edəndə, vicdanlı, fədakar bir yazıçının, alimin yazıb-yaratdıqlarına heyret etməyə bilmir-sən. Onun tərcümeyi-halı elmi, ədəbi-bədii əsərlərinin göstəricisi ilə zəngindir. O, ictimai mahiyyət kəsb edən hadisələri, tarixi həqiqətləri özünün böyük mündəricəli əsərlərlə milli varlığımızın aynasında əks etdirmişdir.

İsmayıl Vəliyevin tərcümeyi-halı ilə yaxından tanış olanda onun genişəhatəli fəaliyyəti, iş əsnasında qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırması üçün yollar aradığının da şahidi oluruq. Belə ki, o, 1989-cu ildə Ensiklopediyaya işə gəlidiyi vaxtdan 2004-cü ilədək bu elmi-nəşriyyat müəssisəsinin təsərrüfat problemlərini uğurla həll etmiş, onu maliyyə böhranından çıxarmaq üçün bir ildə “Rusca-Azərbaycanca lüğət”in hər üç cildinin çapına nail olmuş, bundan əlavə “Qısa iqtisadi lüğət”, “Hüquq Ensiklopedik lüğəti”, “Azərbaycan soraqçısı” (Azərbaycan və rus dillərində; həm də tərtibçilərindən biridir), “Fəlsəfə ensiklopedik lüğəti”, “Dünya xalqları”, “Dünya dövlətləri”, “Dünya dinləri”, “Şəfa ensiklopediyası”, “Kütləvi tibb ensiklopediyası”, “Azərbaycan toponimləri ensiklopedik lüğəti” və bu kimi irihəcmli, böyük əhəmiyyətli ensiklopedik kitabların baş redaktoru olmuş və onların yüksək səviyyədə nəşrinə təmin etmişdir. Onun nəşriyyat işi sahəsində qazandığı təcrübə və elmi-nəzəri bilik bu sahədə xarici ölkə-

lərlə əlaqələrin daha da genişlənməsinə imkan yaratmışdır. Təcrübəli nəşir zamanında Türkiyə, Rusiya, İngiltərə, Ukrayna, İran, İraq, Belarus, Orta Asiya respublikaları, Tatarıstan, Başqırdıstan və b. ölkələrin ensiklopediyaçı alim və nəşirləri ilə yaradıcılıq əlaqələr yaratmış, qarşılıqlı münasibətlərin təməlini qoymuşdur.

İsmayıl Vəliyevin yaradıcılığında bəhs etmək istəyəndə sanki fikrində bu ədəbi yolun kompasını itirirsən, hansı tərəfə, hansı xəttə üz tutacağını bilmir-sən. Bu yolların hər biri onun elmi-ədəbi yaradıcılıq axtarışlarının xəzinəsinə aparır insanı. Bu yollarda arayıb-axtararaq, öyrənərək məsafələr qət edən zəhmətkeş alimin elmi-ədəbi məhsulları da sayca və sanbalca heyret doğurur. O, nə yazıbsa, hansı mövzuya, hadisəyə nəzər yetiribse, onu zərgər incəliyi ilə ustalıqla, kamilcəsinə işləyib. Və ümdə olan bir məqam da budur ki, hadisələrə öz vaxtında nəzər yetirərək, xalqın yaşadığı ağrılara, elmin, ədəbiyyatın nəzəri problemlərinə prinsipiallıqla yanaşıb.

Qəlbimizi qana döndərən 20 yanvar hadisələrindən bəhs edən “Qara gündəlik”də bu faciəyə addım-addım yaxınlaşan günlərin ağrıları, onun xalqa gətirdiyi bəlaların təsvirin oxuduqca qəlbimiz odlanır, keçmiş Sovetlər Birliyinin xalqımıza qarşı etdiyi haqsızlıqlar, yaşatdığı faciələr bizi hiddətləndirir. Əslində bu gündəliyin ən böyük mənası, yazılma səbəbi tarixin bu unudulmaz səhifəsinə gələcək nəsələ çatdırmaq, yaddaşlara ötürməkdir. Müəllif “Qara gündəlik”də 1990-cı il yanvarın 1-indən başlayaraq Azərbaycan xalqının yaşadığı ağırlı, təlatümlü günlərin xronikasına özünün bir vətəndaş, ziyalı mövqeyindən münasibətini bildirmişdir. Buna qədər müəllif “Dünya susur, tarix susmur” (1994), “Qaçqınlıq” (1996), “Burulğanlar” (1997) və bunların da davamı olaraq elmi-publisistik əsərlərində əsrlər boyu xalqımızın başına gətirilən müsibətləri, soyqırım hadisələrini tarixi ardıcılıqla qələmə almışdır. Bu əsərlərdə qoyulan məsələlər xalqımızın yaşadığı gerçəklikləri

ışıqlandırması ilə ictimai əhəmiyyət kəsb edir. Və millətin tarixi taleyində yaşadığı həyatın realıqla əks etdirilməsində heç şübhəsiz, İsmayıl Vəliyevin xidmətləri böyükdür.

Professor İsmayıl Vəliyevin elmi, pedaqoji fəaliyyətinə qısaca nəzər yetirməklə onun bu sahədə zəhmətini, ərsəyə gətirdiyi dərslik və proqramlarından da görə bilərik. “Ədəbi-bədii və uşaq kitablarının redaktəsi” (ali məktəb tələbələri üçün dərslik (2002), “Redaktənin əsasları”. Mətnin redaktor təhlili (mühazirə mətnləri) (2003), “Redaktənin əsasları”. Redaksiya nəşriyyat işinin əsasları (jurnalistlər, nəşriyyat redaktorları və kitabşünaslar üçün vəsait) (2004). İsmayıl Vəliyev Azərbaycan poeziyasının inkişafına da bədii dilin təsvir imkanlarından, folklordan və bu sahədə klassik ədəbiyyatımızın gözəl xüsusiyyətlərindən ustalıqla bəhrələnmiş, ədəbiyyat tariximizə yüzlərlə ədəbi əsərlərlə öz töhfəsini vermişdir. Bunlar şairin “Mənim odum-ocağım” (1983), Bəxtimə düşən dünya (1990), “Yerlə göyün arasında” (1998), “Payız yağışları”, “Sevgi dünyam”, “Günəşin rəngləri” (2001) kitablarından toplanmış və dərc olunduğu vaxtlardan ədəbi mühtdə böyük razılıqla qarşılanmış, eləcə də zamanında mətbuatda onların ideya-bədii xüsusiyyətlərini səciyyələndirən xüsusiyyətlərindən bəhs olunmuşdur. İsmayıl Vəliyev Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafına da bu sahədə qələmə aldığı əsərlərlə xidmət göstərmişdir. Bu xidmətlərin sırasında yazıçının “Qızılqaz əfsanəsi” (1996), “Pişik balası-nın oyunları” (1996), “Sarı buğda” (1996), “Zalim pələng və nəgməli quş” (1996), “Zalim padşahla oğlu” (1996) kitablarının adlarını xatırlatmaq da öz zəruriliyini doğurur.

Onun xalqın taleyinə doğma olan taleyinin bütün mərhələləri əqidəli insanın həyata və sənətə ictimai baxışlarının içərisindən keçir. Y. Qarayevin dediyi kimi, o, daim insanı həm ədəbiyyatda, həm də həyatda paralel olaraq öyrənir. Onun geniş, əhatəli şəkildə işıqlandırdığı “İnsan: həyatda və sənətdə” (1998), “Ədəbiyyatda insan konsepsiyası. Tarixi təşəkkülü, inkişaf mərhələləri” (monoqrafiya, 1999) əsərləri ədəbiyyatşünaslıq elmində böyük maraq kəsb etmiş, həm də özünün ənənəvililiyini, aktuallığını bütün zamanlarda qoruyub saxlamışdır. Bu tədqiqat əsərlərini işləmə, ərsəyə gətirmək təbii ki, böyük həzrlıq, tədqiqatçı zəhməti və yazı səriştəsi istəyir. İsmayıl Vəliyevin yaradıcılığında nail olduğu bu uğurlar əlbəttə ki, əziyyətli, zəhmətli axtarışları müqabilində qazanılmışdır. Bu gün onun istifadədə olan dərsliklərinin ideya və məzmununa diqqət yetirəndə gözümüzün qarşısında

sanki yeni üfüqlər açılır. Təqdirləyici olan da budur ki, o, bir mövzunu araşdırarkən elmi-metodoloji istiqamətdən yeni görünən tədqiq-təhlili zamanı neçə-neçə sanballı əsərlər oxumuş, mənbələr araşdırmış, bunların da nəticəsində ortaya elmi-pedaqoji sahələrin istifadəsindən ötrü möhtəşəm, dəyərli monoqrafiyalar qoymuşdur.

İsmayıl Vəliyevin tərcümə ədəbiyyatının inkişafında göstərdiyi xidmətləri də danılmazdır. Onun müxtəlif illərdə tərcümə edərək nəşr etdirdiyi “Tülkübalanın sərgüzəştləri” (B. Aprilov), “Yolda gözlənilməz hadisələr” (L. Semyon), “Bilqamış dastanı”, “Nağıllar” (Saltikov-Şedrin), “Qəm seli” (Məhtimqulu), Ana kitablar: “Avesta”dan parçalar buna parlaq misaldır. Bu əsərlər haqqında geniş bəhs etmədən (bu, ayrıca bir yazının, tədqiqat işinin mövzusudur. - Ş.N.) təkcə adlarını xatırlatmaqda məqsəd də İsmayıl Vəliyevin yaradıcılıq laboratoriyasının rəngarəngliyini, ədəbiyyatşünas-alim, yazıçı, şair, tərcüməçi kimi ədəbi məhsullarının böyük bir istedad, bacarıq, qabiliyyət, səriştə ilə yazıldığını və uzunömürlü olduğunu diqqətə çatdırmaq idi. Eləcə də bütün bunlardan onun fiziki yoxluğunun acısını duyduğumuz indiki məqamda, həm də baharla birgə doğulan, martın 18-də dünyaya gələn İsmayıl Vəliyevi elmi-ədəbi zəhmətinin sayəsində malik olduğu, qazandığı mənəvi keyfiyyətlərinin təmsalında xatırlamaq, irsindən hər budaqdan bir yarpaq biçimində bəhs etmək fürsətindən yararlanmaq idi.

O, Azərbaycan ədəbiyyatına, mədəniyyətinə, elminə, bütövlükdə ictimai həyatımıza tədqiqatçı alim, şair, yazıçı, nəşir, pedaqog olaraq özünün yüzlərlə irilixırdalı, əsərlərinin tarixi, ədəbi və elmi mündəricəsilə nur kimi saçıldı. 40-a yaxın kitabın, monoqrafiyaların, tərcümə əsərlərinin müəllifi olan İsmayıl Vəliyevin işığını özəlməyə qoymayan, əksinə, ictimai fikrin yaddaşında gündən-günə közərdən bu ırs xalqın milli sərvətinə çevrilib. Ali məktəblərə gələn gənclərin, ədəbiyyat-mətbuat tariximizin inkişaf yollarını öyrənmək istəyən tədqiqatçıların onun özünü yetişdirmək bacarığından, vərdişindən, fəaliyyət göstərdiyi bir çox sahələrdə qazandığı böyük təcrübədən, elmi-ədəbi irsindən faydalanacağı şeksizdir. Bütün bunların üzərinə onun ictimai xadim olaraq gördüyü işləri də əlavə etsək, bu ömrün xalqa və dövlətimizə faydasının geniş miqyası da göz önündə canlanır. Bu da mənəvi ömrün hələ illərlə, qərinələrlə yaşayacağını bizə anladan, təlqin edən bir həqiqətdir...

Şəfaq NASİR,
“Respublika”.